

Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Παύλος Μαρίνος Δελλαδέτσιμας*
Παύλος Σ. Κανάρογλου**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός αυτού του κειμένου είναι η αξιολογική παρουσίαση του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Είναι το πρώτο τμήμα Γεωγραφίας που δημιουργήθηκε στη χώρα το 1989. Η όλη παρουσίαση έχει ως υπόβαθρο την προσέγγιση δύο βασικών ερωτημάτων. Το πρώτο έχει να κάνει με τη διερεύνηση των συνθηκών που προσδιόρισαν την ανάπτυξη της επιστήμης της Γεωγραφίας στην Ελλάδα και τη σαφώς καθυστερημένη (σε σχέση με άλλες χώρες) συγκρότησή της ως θεσμικής οντότητας σε επίπεδο πανεπιστημιακού τμήματος. Το δεύτερο ερώτημα αφορά στο περιεχόμενο της Γεωγραφίας όπως έχει διαμορφωθεί και διδάσκεται στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Πεποίθηση είναι ότι η παρουσία του τμήματος συνέβαλε στην συγκρότηση μίας επιστημονικής περιοχής, αλλά και στη διαμόρφωση μίας νέας εκπαιδευτικής και επαγγελματικής δυναμικής στο εν λόγω πεδίο.

Geography in the University of the Aegean

ABSTRACT

The aim of this paper is to present and critically evaluate the first Geography Department in Greece that was established in 1989. The approach focuses on two main questions. The first has to do with the causes that defined the development of Geography in Greece and its clearly delayed (compared to other countries) institutional formation as an academic department. The second question concerns the content of Geography studies as it has been shaped and taught in the University of the Aegean. The authors strongly believe that the presence of the Geography Department in the Greek academic making has contributed to the consolidation of Geography and has stipulated new dynamics in educational, scientific, and professional fields.

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη μιας επιστήμης και η συγκρότησή της ως θεσμικής οντότητας συνδέεται με ιστορικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Η επιστήμη της Γεωγραφίας δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα. Η ώθηση που η Γεωγραφία γνώρισε ως επιστήμη αλλά και ως ακαδημαϊκός θεσμός σε διάφορες ιστορικές περιόδους και περιοχές στον κόσμο συνδυάστηκε μεταξύ άλλων με τις αποικίες, με την ενσωμάτωση νέων περιοχών από αυτοκρατορίες και εθνικά κράτη, με ανάγκες απογραφής των πληθυσμών ή και με την επέκταση σιδηροδρομικών δικτύων. Βέβαια, καθώς οι ανάγκες αλλάζουν με το χρόνο, έτσι και η θεσμική συγκρότηση αλλάζει και προσαρμόζεται στα νέα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δεδομένα. Στο άρθρο αυτό μας απασχολούν δύο βασικά ερωτήματα. Το πρώτο είναι η διερεύνηση των συνθηκών που προσδιόρισαν την εκ πρώτης όψεως μη τυπική ανάπτυξη της επιστήμης της Γεωγραφίας στην Ελλάδα και τη σαφώς καθυστερημένη (σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης και Αμε-

* Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, e-mail: p.delladetsimas@aegean.gr.

** Καθηγητής, Πρόεδρος Τμήματος Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, e-mail: kanaroglou@aegean.gr.

ρικής) συγκρότησή της ως θεσμικής οντότητας σε επίπεδο πανεπιστημιακού τμήματος. Το δεύτερο ερώτημα είναι να εξετάσουμε τη Γεωγραφία όπως έχει διαμορφωθεί και διδάσκεται στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Κρίνουμε ότι η εγκαθίδρυση της Γεωγραφίας στον ελληνικό χώρο ως πανεπιστημιακού θεσμού έχει ομοιότητες με παρόμοια φαινόμενα σε άλλες χώρες στο παρελθόν. Επίσης, η διαμόρφωση της Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου ακολουθεί στενά τις γεωγραφικές τάσεις όπως έχουν εξελιχθεί και εφαρμόζονται στον υπόλοιπο κόσμο. Θεωρούμε λοιπόν απαραίτητο να ασχοληθούμε εν συντομία με την ιστορική διαδρομή της γεωγραφικής σκέψης. Αποσκοπούμε να τεκμηριώσουμε ότι οι σύγχρονες γεωγραφικές τάσεις έχουν αναπτυχθεί μέσα από μια μακρόχρονη διαδικασία και να περιγράψουμε συνοπτικά τα ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να απαντήσει η σύγχρονη Γεωγραφία, αλλά και τις μεθόδους που χρησιμοποιεί για να τα απαντήσει.

Ιστορική αναδρομή

Η απαρχή της γεωγραφικής επιστήμης βρίσκεται στην Ελλάδα των κλασικών χρόνων. Σε μεγάλο βαθμό η ανάπτυξη αυτή προέκυψε από την αποικιακή κινητικότητα των Ελλήνων. Εδραιώνονται τότε δύο βασικές σχολές στη Γεωγραφία. Στην πρώτη, γνωστή ως *φιλολογική*, εντάσσεται το έργο του Ηρόδοτου (484-325 π.Χ.), του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.) και φυσικά ο κύριος όγκος του έργου του Ερατοσθένη (273-192 π.Χ.). Μεταγενέστερα ο Στράβωνας (64 π.Χ. - 20 μ.Χ.) συνόψισε τη φιλολογική γεωγραφική γνώση σε 17 τόμους. Η δεύτερη γεωγραφική παράδοση, η *μαθηματική*, αρχίζει με τον Θαλή (625-547 π.Χ.) και συνεχίζεται με τον Ύπαρχο, επινοητή του γεωγραφικού μήκους και πλάτους ως συστήματος αναφοράς που επιτρέπει μεγαλύτερη ακρίβεια στη δημιουργία χαρτών. Ο Πτολεμαίος πολύ αργότερα κατάφερε να συγκεντρώσει τη γνώση της Μαθηματικής Γεωγραφίας στο έργο του *Οδηγός Γεωγραφίας*.

Μέχρι την πτώση της Ρώμης, τον 5ο αιώνα μ.Χ., και κατά τη διάρκεια των μεσαιωνικών χρόνων (5ος-15ος αιώνας) το οικοδόμημα της γεωγραφικής γνώσης στην Ευρώπη παραμένει σχεδόν αναλλοίωτο στο επίπεδο της εποχής του Πτολεμαίου. Στους μεσαιωνικούς χρόνους η Γεωγραφία ανθεί στην Κίνα και στον αραβικό κόσμο. Στις κινεζικές γεωγραφικές προσεγγίσεις διαπλέκεται το φυσικό περιβάλλον με τις ανθρώπινες δραστηριότητες (Φυσική Γεωγραφία και Ανθρωπογεωγραφία), σε αντίθεση με τις ελληνικές, όπου τα δύο αυτά στοιχεία περιγράφονται ξεχωριστά. Ο αραβικός κόσμος ανέδειξε σημαντικούς γεωγράφους, ιδιαίτερα μετά τον 9ο αιώνα μ.Χ., με σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη των χαρτογραφικών μεθόδων.

Με την Αναγέννηση η Ευρώπη αναζητά καινούργιους εμπορικούς δρόμους προς τον υπόλοιπο γνωστό και άγνωστο κόσμο. Η αναζήτηση οδηγεί στις εξερευνήσεις. Στις αρχές του 15ου αιώνα εμφανίζονται τα πρώτα ίχνη θεσμοθέτησης της επιστήμης της Γεωγραφίας με τη δημιουργία μιας σειράς «κέντρων γεωγραφικής ανάλυσης». Η γιγάντωση του γεωγραφικού γνωστικού οικοδομήματος χαρακτηρίζεται από το έργο του Varenius (1622-1650) και το βιβλίο του *Geographia Generalis* (1650), που άσκησε σημαντική επίδραση για περισσότερο από έναν αιώνα. Για πρώτη φορά γίνεται προσπάθεια ορισμού της Γεωγραφίας και τοποθέτησής της στο πλαίσιο του συνόλου των επιστημών. Ο Varenius διακρίνει δύο είδη Γεωγραφίας, τη γενική και την ειδική, που αλλη-

λοσυμπληρώνονται και είναι απαραίτητα κομμάτια της επιστήμης της Γεωγραφίας. Οι λεπτομερείς περιγραφές τόπων είναι ουσιώδεις, αλλά εξίσου σημαντικές είναι και οι γενικεύσεις.

Παρά την επιτυχία του έργου του Varenius, ο κύριος όγκος της γεωγραφικής δουλειάς, όπως αυτή εκφράζεται από τον Kant (1724-1804), παραμένει ιστορικός-ερμηνευτικός και στα πλαίσια της ειδικής Γεωγραφίας. Στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα αναμφισβήτητα οι σημαντικότερες φυσιογνωμίες είναι οι Γερμανοί Humboldt (1769-1859) και Ritter (1779-1859). Πολυγραφότατοι και οι δύο, ασχολήθηκαν κυρίως με τη λεπτομερή περιγραφή γεωγραφικών περιοχών και ιδιαίτερα με την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Έντονη στη δουλειά τους είναι η πρόθεση της μετάβασης από το ειδικό στο γενικό καθώς και η σύλληψη γενικών εννοιών που διέπουν τις ειδικές περιπτώσεις.

Το έτος 1874 θεωρείται η απαρχή της θεσμοθέτησης της Γεωγραφίας ως πανεπιστημιακού πεδίου. Είναι το έτος κατά το οποίο Πρώσοι γραφειοκράτες προώθησαν και πέτυχαν την ίδρυση εδρών Γεωγραφίας σε όλα τα πανεπιστήμια που ήταν υπό τη βασιλική αιγίδα. Οι λόγοι της απόφασης αυτής βρίσκονται, πρώτον, στην ανάγκη εκπαίδευσης δασκάλων και καθηγητών που σκοπό είχαν να διδάξουν τη συσσωρευμένη γνώση της Γεωγραφίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και δεύτερον, στη χρήση της Γεωγραφίας ως εργαλείου εξυπηρέτησης της εμπορικής, αποικιακής και επεκτατικής πολιτικής του κράτους (Taylor 1982). Σύντομα το παράδειγμα της Πρωσίας ακολούθησαν και τα υπόλοιπα πανεπιστήμια της Γερμανίας. Το γερμανικό σύστημα οργάνωσης των πανεπιστημίων, πρωτοποριακό για την εποχή, το μιμήθηκαν η υπόλοιπη Β. Ευρώπη και η Αμερική. Έτσι, η Γεωγραφία ως ακαδημαϊκή δραστηριότητα μεταπήδησε και σε άλλες χώρες.

Ο ανορθόδοξος τρόπος δημιουργίας του σώματος των ακαδημαϊκών γεωγράφων οδηγεί σε σημαντικά προβλήματα κρίσης ταυτότητας, τα οποία επιδεινώνονται καθώς το επιστημονικό περιβάλλον της εποχής αλλάζει με ταχείς ρυθμούς. Η βιομηχανική επανάσταση επιβάλλει νέα μέσα παραγωγής και καταμερισμό της εργασίας. Στον ακαδημαϊκό χώρο παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των επιστημόνων, που συνοδεύεται από αυξανόμενη εξειδίκευση με τη δημιουργία καινούργιων επιστημονικών ειδικοτήτων –στην πλειονότητά τους θετικής κατεύθυνσης– που προωθούν τον εμπειρικό και κυρίως αναλυτικό τρόπο σκέψης, σε αντίθεση με τις παλαιότερες, που είχαν ιστορικό-ερμηνευτικό χαρακτήρα. Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί και η δημοσίευση του βιβλίου του Δαρβίνου *On the Origin of Species* το 1859, που είχε τεράστιες επιπτώσεις στη διαμόρφωση του φιλοσοφικού υπόβαθρου των επιστημών. Σε σύγκριση, η δουλειά των Humboldt και Ritter, που αποτελεί τη διανοητική κληρονομιά των γεωγράφων, ποτέ δεν ξεπέρασε τις απλές περιφερειακές περιγραφές, παρά την επιθυμία σύνθεσης και κατανόησης του όλου από τη λεπτομερή μελέτη των επιμέρους περιοχών. Η Γεωγραφία δεν φαίνεται να χαιρεί εκτίμησης ως σύγχρονη ερευνητική επιστήμη (Bartels 1982: 25). Οι γεωγράφοι υφίστανται ολοένα αυξανόμενες πιέσεις από τη υπόλοιπη ακαδημαϊκή κοινότητα.

Η επερχόμενη εξειδίκευση οδηγεί στη διαμόρφωση των κλάδων της Φυσικής Γεωγραφίας και της Ανθρωπογεωγραφίας. Κυρίαρχο φιλοσοφικό υπόβαθρο της Γεωγραφίας μέχρι και τις δεκαετίες του 1940 και του 1950 παραμένει ο *περιβαλλοντικός ντετερμινισμός* (environmental determinism). Θεωρώντας το φυσικό περιβάλλον (κλίμα, έδαφος, φυσικοί πόροι) ως την κύρια αιτία

που καθορίζει τις ανθρώπινες δραστηριότητες, οι γεωγράφοι επιδιώκουν να δώσουν λύση στην αναζήτηση αίτιου-αιτιατού που απορρέει από την επίδραση της δαρβινικής θεωρίας. Το αντίπαρο του ντετερμινισμού είναι ο *ποσιμπιλισμός* (possibilism), που πρεσβεύει ότι το περιβάλλον απλώς προσφέρει δυνατότητες, ενώ οι ανθρώπινες επιλογές καθορίζουν τη διαμόρφωση της καθημερινής ζωής σε έναν τόπο. Ο ποσιμπιλισμός έχει ισχυρές βάσεις στα γραπτά των Humboldt και Ritter, του Vidal (1845-1918) και της γαλλικής παράδοσης (tradition vidalienne), και του Sauer (1889-1975) και της σχολής του Berkeley. Έτσι, ενώ ο ντετερμινισμός εξασθενεί σταδιακά και εξαφανίζεται, οι βασικές ιδέες του ποσιμπιλισμού υφίστανται και σήμερα στη Γεωγραφία του Φυσικού και Ανθρώπινου Τοπίου (landscape geography) που είναι επίσης γνωστή ως Κοινωνική Γεωγραφία (social geography) στη Αγγλία ή και ως Πολιτισμική Γεωγραφία (cultural geography) στην Αμερική.

Σημαντική φυσιογνωμία για τη Γεωγραφία της εποχής στη Β. Αμερική είναι ο Richard Hartshorne (1899-1992), του οποίου ο τόμος το 1939 με τον τίτλο *The Nature of Geography* θεωρείται ορόσημο. Παρά τις γερμανικές της ρίζες, η γεωγραφία του Hartshorne είναι διαφορετική. Πρεσβεύει την κατανόηση του κόσμου (του πλανήτη) μέσω της περιγραφής και ερμηνείας των διαφορών μεταξύ των επιμέρους γεωγραφικών περιφερειών, όπως τις παρατηρούμε στον παρόντα χρόνο. Χαρακτηριστικός είναι ο όρος «περιφερειακή ή χωρική διαφοροποίηση» (areal differentiation). Η Περιφερειακή Γεωγραφία, όχι πια ως απλή περιγραφή, εμφανίζεται και πάλι κατά τη δεκαετία του 1970 και αποτελεί σημαντικό μέρος της σύγχρονης Γεωγραφίας.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι γεωγράφοι συνειδητά πλέον συζητούν το φιλοσοφικό υπόβαθρο της επιστήμης τους. Ο Schaefer (1953), με επιχειρήματα που θυμίζουν τις ιδέες του Varenius, τάσσεται υπέρ της μελέτης των γενικών αρχών που διέπουν τις διαδικασίες στο χώρο. Για τη μετάβαση από το ειδικό στο γενικό προτείνει τη μεθοδολογία των θετικών επιστημών και την ανάπτυξη θεωρίας με τη διαρκή αντιπαράθεση υποθέσεων εργασίας με δεδομένα που αντιπροσωπεύουν γεγονότα. Το φιλοσοφικό υπόβαθρο για το είδος της Γεωγραφίας που προτείνει είναι ο *θετικισμός* (positivism). Ενθαρρύνει τη χρήση ποσοτικών μεθόδων και ιδιαίτερα της στατιστικής για τον έλεγχο υποθέσεων και επιτρέπει την ανάπτυξη κοινής γλώσσας με τη Φυσική Γεωγραφία, η οποία εξ ορισμού πρόσκειται στις θετικές επιστήμες. Για δύο δεκαετίες μετά τη δημοσίευση του άρθρου του Schaefer κυριαρχεί ο θετικισμός. Ο βασικός κληρονόμος των ιδεών του θετικισμού σήμερα είναι το πεδίο της Γεωγραφίας που είναι γνωστό ως Χωρική Ανάλυση (spatial analysis).

Η αντίδραση στο θετικισμό έρχεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970 από δύο κατευθύνσεις που αντιπροσωπεύουν τις φιλοσοφίες του *ανθρωπισμού* (humanism) και του *μαρξισμού*. Σε αντίθεση με το θετικισμό, ο ανθρωπισμός δίνει έμφαση στην περιγραφή και ερμηνεία του ειδικού τοπίου (τόπος, περιφέρεια, χώρα), στον σκεπτόμενο άνθρωπο που κάνει επιλογές, στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο, και γενικά στην υποκειμενικότητα των ανθρώπων. Η υποκειμενικότητα αυτή μεταπηδά και στην έρευνα, η οποία επηρεάζεται από την προσωπικότητα του ερευνητή. Σε αντίθεση με τους θετικιστές, οι ανθρωπιστές δεν προτείνουν κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία έρευνας. Ο ανθρωπισμός ως φιλοσοφία διαθέτει διάφορες αποχρώσεις όπως ο πραγματισμός, η φαινομενολογία, ο υπαρξισμός και ο ιδεαλισμός. Οι γεωγράφοι ανθρωπιστές βρίσκουν τις ρίζες τους στα γραπτά του Vidal και του

Sauer, αν και οι τελευταίοι δεν είχαν υιοθετήσει συνειδητά κάποιο φιλοσοφικό υπόβαθρο στη ερευνά τους.

Οι μαρξιστικές ιδέες με τη σειρά τους άσκησαν καταλυτική επιρροή στη Γεωγραφία. Στην ουσία οι ριζοσπαστικές-μαρξιστικές γεωγραφικές προσεγγίσεις κάνουν την εμφάνισή τους κατά το τέλος της δεκαετίας του 1960 και αποτελούν το αντίπαλο δέος στην τότε κυρίαρχη θετικιστική παράδοση. Οι προσεγγίσεις αυτές εστίασαν αρχικά στην κατάδειξη του ιδεολογικού και του ταξικού υπόβαθρου του θετικισμού, ενώ άσκησαν έντονη κριτική στον ιδεολογικό-πολιτικό ρόλο και στη συμβολή των γεωγράφων σε θέματα γεωπολιτικής στρατηγικής, σχεδιασμού και περιφερειακής ανάπτυξης. Η μαρξιστική θεωρία στο γεωγραφικό γίγνεσθαι έδωσε ένα ιδιαίτερα πλήρες αναλυτικό υπόβαθρο, που όμως οδηγήθηκε σε εσωστρέφεια, χάνοντας μάλιστα και την επαφή με τις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η ίδια όμως αυτή παράδοση αποτέλεσε και το έναυσμα (κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες) για την αναζήτηση εναλλακτικών προσεγγίσεων στη Γεωγραφία, που έχουν ως υπόβαθρο το φεμινισμό και πιο πρόσφατα το μεταμοντερνισμό.

Επί του παρόντος είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η Ανθρωπογεωγραφία σήμερα προσεγγίζεται με δύο τρόπους. Ο ένας είναι *ιδεογραφικός*, ενώ ο άλλος είναι *νομοθετικός*. Η Περιφερειακή Γεωγραφία καθώς και ένα μεγάλο μέρος της ανθρωπιστικής ανήκουν στην ιδεογραφική κατηγορία, αφού ασχολούνται με την περιγραφή περιφερειών, τόπων ή ανθρώπων. Η νομοθετική μέθοδος, από τη άλλη μεριά, ασχολείται με τις γενικές αρχές που διέπουν τα γεωγραφικά φαινόμενα. Η έρευνα που πρόσκειται στο θετικισμό, καθώς και μέρος της μαρξιστικής έρευνας, είναι νομοθετικού χαρακτήρα.

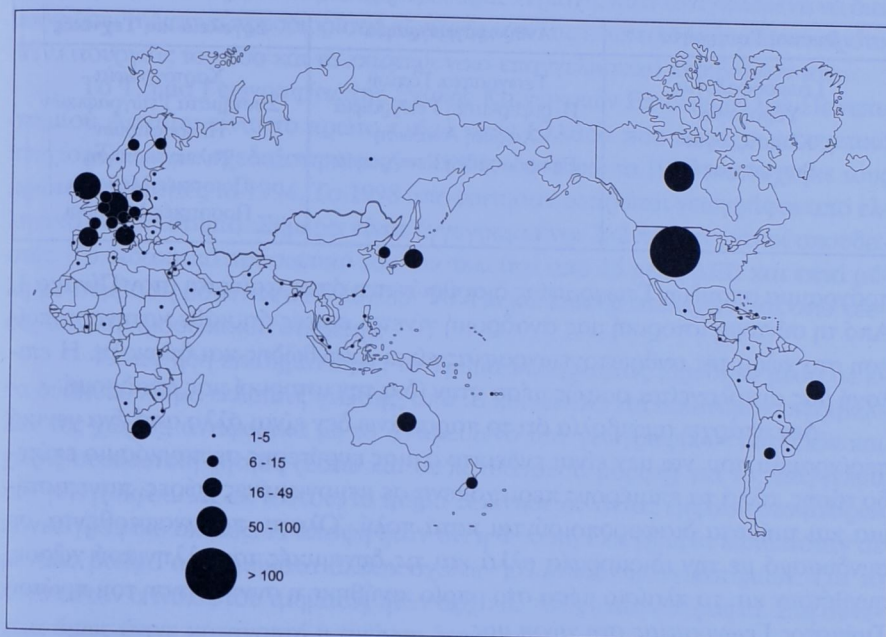
Οι γεωγραφικές σπουδές ανά τον κόσμο

Η γεωγραφική σκέψη, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, έχει αναπτυχθεί σε μια μακρά χρονική διάρκεια. Οι επικρατούσες τάσεις ή τα φιλοσοφικά υπόβαθρα που επίσης θίξαμε μετουσιώνονται σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών στα γεωγραφικά τμήματα ανά την υφήλιο. Στην παρούσα ενότητα επιδιώκουμε να καταλήξουμε σε ένα γενικό υπόδειγμα σπουδών με βάση την εικόνα που σχηματίσαμε από την εξέταση προγραμμάτων σπουδών σε τμήματα Γεωγραφίας διαφόρων χωρών.

Κατά καιρούς βλέπουμε στον γεωγραφικό ακαδημαϊκό τύπο άρθρα με απαισιόδοξες προβλέψεις για την εξαφάνιση ή και τον περιορισμό της Γεωγραφίας ως ακαδημαϊκού πεδίου. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική και αντικατοπτρίζεται στα εκατοντάδες τμήματα Γεωγραφίας που λειτουργούν ανά τον κόσμο, όπως φαίνεται στο Χάρτη 1. Τεράστια κεφάλαια επενδύονται κάθε χρόνο στην ανάπτυξη αυτών των τμημάτων, σε ερευνητικά προγράμματα, σε μισθούς του διδακτικού προσωπικού και του προσωπικού υποστήριξης, καθώς και σε έργα συντήρησης και υποδομής. Είναι σημαντικό να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στα προγράμματα σπουδών των τμημάτων προκειμένου να σκιαγραφήσουμε ένα γενικό υπόδειγμα σπουδών.

Η εξέλιξη της Γεωγραφίας, ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλάζει με ταχείς ρυθμούς. Η συμβατική θεώρηση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και η μελέτη των μεταβολών στο φυσικό περιβάλλον, ενώ έχει κυριαρχήσει στις γεωγραφικές σπουδές δύο γενεών, τώρα μπορεί πλέον να χα-

Χάρτης 1.
Τμήματα Γεωγραφίας ανά τον κόσμο, 2001

Πηγή: <http://geowww.uibk.ac.at/geolinks>

ρακτηριστεί ως παραδοσιακή. Σήμερα η έμφαση στη Γεωγραφία ενσωματώνει δύο βασικές συνιστώσες: από τη μία πλευρά τη συστηματική προσπάθεια κατανόησης των δυνάμεων που διαμορφώνουν τα χωρικά πρότυπα ανάπτυξης και από την άλλη τη συγκρότηση μιας κατά το δυνατόν πληρέστερης αντίληψης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών πτυχών της ανθρώπινης παρουσίας και δράσης στο χώρο. Το ποσοτικό με το κοινωνικό (ή ποιοτικό) λειτουργούν συμπληρωματικά, στο βαθμό που το πρώτο δεν εμφανίζεται ως μια μηχανιστική και το δεύτερο ως μια αφηρημένη προσέγγιση.

Πρωταρχικό επίσης χαρακτηριστικό της επιστημονικής εξέλιξης του κλάδου των γεωγραφικών σπουδών διεθνώς είναι η σύγκλιση της ανθρώπινης με τη φυσική Γεωγραφία. Παράλληλα, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει προσδώσει μια καινούργια δυναμική και έχει λειτουργήσει ως συνεκτικός ιστός μεταξύ των διαφόρων τάσεων στη Γεωγραφία. Η τεχνολογία βρίσκει συνεχώς νέες γεωγραφικές εφαρμογές, οι οποίες σε αμφίδρομη σχέση ανανεώνουν και εμπλουτίζουν το επιστημονικό αντικείμενο της Γεωγραφίας. Οι εφαρμογές αυτές με τη σειρά τους οδηγούν την ίδια την τεχνολογική εξέλιξη σε νέα πεδία ανάπτυξης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ακρωνύμιου GIS, που, ενώ τις τελευταίες δύο δεκαετίες προερχόταν από το «Geographical Information Systems», ορισμένοι σήμερα το εννοούν ως «Geographical Information Science». Η αλλαγή αυτή υπογραμμίζει τη μετάβαση από τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών στο ευρύτερο πλαίσιο της Γεωγραφικής Πληροφορικής Επιστήμης.

Στην ίδια κατεύθυνση σύγκλισης με τις σπουδές της Γεωγραφίας βρίσκεται ο Σχεδιασμός του Χώρου, η Χαρτογραφία, και η Τοπογραφία. Τα δεδομένα αυτά –σε διαφορετικό βαθμό και έκταση– αντανakλώνται στα περισσότερα προγράμματα σπουδών. Κατά συνέπεια, σε γενικές γραμμές ένα σύγχρονο

Πίνακας 1.
Γενική διάρθρωση σπουδών Γεωγραφίας

Φυσική Γεωγραφία	Ανθρωπογεωγραφία	Εργαλεία και Τεχνικές
Γεωμορφολογία Υδρολογία Κλιματολογία Βιογεωγραφία	Γεωγραφία Τοπίου Περιφερειακή Γεωγραφία Χωρική Ανάλυση Εφαρμοσμένη Γεωγραφία	Χαρτογραφία Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών Τηλεπισκόπηση Ποιοτικές Μέθοδοι Ποσοτικές Μέθοδοι

πρόγραμμα σπουδών Γεωγραφίας διαρθρώνεται όπως φαίνεται στον Πίνακα 1. Από τη σύντομη ιστορική μας αναδρομή γίνεται σαφές ότι κάθε κατηγοριοποίηση στο χώρο της ανθρωπογεωγραφίας είναι ακανθώδης και δύσκολη. Η επιλογή μας αιτιολογείται σαφώς μέσα στην ίδια την ιστορική μας αναδρομή.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το παραπάνω δεν είναι άλλο από ένα γενικό περίγραμμα που, να μεν είναι ενδεικτικό μιας ευρύτερης σε παγκόσμιο επίπεδο τάσης, αλλά τα επιμέρους περιεχόμενα σε μεμονωμένες χώρες, πανεπιστήμια και τμήματα διαφοροποιούνται κατά πολύ. Όλα τα προαναφερθέντα, σε συνδυασμό με την ιδιομορφία αλλά και τις δυναμικές του ελληνικού χώρου, συνθέτουν και το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκε η συγκρότηση του πρώτου Τμήματος Γεωγραφίας στη χώρα μας.

Το πρώτο Τμήμα Γεωγραφίας στη σύγχρονη Ελλάδα

Η ίδρυση του Τμήματος Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου αποτελεί το επιτέλεσμα μιας γενικότερης έξαρσης αναφορικά με ζητήματα Γεωγραφίας που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Έξαρσης που σηματοδοτήθηκε από τη δραστηριότητα υφιστάμενων «γεωγραφικών» φορέων και τμημάτων πολυτεχνικών ή άλλων πανεπιστημιακών σχολών με συναφή αντικείμενα. Καταγράφηκαν μέσα σε αυτό το κλίμα πολλαπλές δράσεις που εστίαζαν σε αμιγώς γεωγραφικά αντικείμενα. Τέτοιες δράσεις ήταν για παράδειγμα η ίδρυση της Εθνικής Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρείας της Ελλάδας το 1994, η ίδρυση της Εθνικής Χαρτοθήκης το 1998 και η ίδρυση του κρατικού οργανισμού για θέματα Χαρτών και Χαρτογραφικής Κληρονομιάς. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να αγνοήσει κανείς και τη δυναμική που δημιουργήθηκε, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, στο χώρο της παιδείας με το άνοιγμα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τη δημιουργία νέων πανεπιστημιακών τμημάτων σε υπάρχοντα ιδρύματα καθώς και την ίδρυση νέων περιφερειακών πανεπιστημίων. Μια τέτοια δυναμική εξ ορισμού οδήγησε και στην αναζήτηση επιστημονικών περιοχών –και κατ'επέκταση επαγγελματικών κατευθύνσεων– που μέχρι τότε δεν είχαν βρει τη θέση τους στις εκπαιδευτικές δομές της χώρας. Ως ενισχυτικό στοιχείο της ίδιας δυναμικής θα πρέπει να θεωρηθεί και η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ο συνακόλουθος «επιβαλλόμενος» συγχρωτισμός της με τα ευρωπαϊκά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και εκπαιδευτικά δρώμενα.

Με άλλα λόγια, η δημιουργία ενός νέου Τμήματος Γεωγραφίας στην Ελλάδα δεν ήλθε ως προϊόν μιας κάποιας «συνέχειας», αλλά περισσότερο ως αποτέλεσμα συγκυριακών παραγόντων και ad hoc αποφάσεων. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν μειώνει ούτε τη σημασία ούτε και το ρόλο του, αλλά αποτελεί πρωταρχική έν-

δειξη των εγγενών δυσκολιών που συνόδευσαν τη σύστασή του. Το Τμήμα Γεωγραφίας, εγκατεστημένο σε μια παραμεθόρια περιοχή, ήταν αναγκασμένο να διαμορφώσει (ή/και να προσδιορίσει) εξ αρχής τόσο τις εσωτερικές δομές και πρότυπα λειτουργίας του όσο και το επιστημονικό-επαγγελματικό περιβάλλον του.

Το Τμήμα Γεωγραφίας της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου είναι το πρώτο τμήμα στην Ελλάδα που παρέχει το σχετικό πτυχίο. Το τμήμα σχεδιάστηκε από το 1986, ιδρύθηκε το 1989 και δέχτηκε τους πρώτους φοιτητές το 1994. Το 1998 αποφοίτησαν οι πρώτοι γεωγράφοι από ελληνικό πανεπιστήμιο. Σήμερα είναι εγγεγραμμένοι 262 προπτυχιακοί σπουδαστές. Το διδακτικό προσωπικό του αποτελείται από 15 μέλη ΔΕΠ και επτά μέλη με σύμβαση βάσει του Ν. 407/80. Το Τμήμα επίσης στελεχώνεται από τέσσερα μέλη προσωπικού στήριξης.

Όπως ήδη επισημάνθηκε, το Τμήμα Γεωγραφίας ιδρύθηκε μέσα σε ένα δύσκολο κλίμα ελλιπούς γνώσης, από το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της χώρας, αναφορικά με το αντικείμενο των γεωγραφικών σπουδών και χωρίς ουσιαστική ζήτηση (έστω και σε λανθάνουσα μορφή) για το επάγγελμα του γεωγράφου. Ως εκ τούτου, το τμήμα ξεκίνησε δίνοντας έμφαση στο ανθρωπογεωγραφικό σκέλος. Η άποψη ήταν ότι η Φυσική Γεωγραφία καλυπτόταν σε μεγάλο βαθμό από τμήματα άλλων σχολών ελληνικών πανεπιστημίων. Για το λόγο αυτόν ο τίτλος του τμήματος ήταν αρχικά: Ανθρωπογεωγραφία. Στη συνέχεια όμως έγινε κατανοητή η ανάγκη διατήρησης μιας ισορροπίας μεταξύ της Φυσικής Γεωγραφίας και της Ανθρωπογεωγραφίας. Ισορροπία που τελικά επιτεύχθηκε και που εμπλούτισε διαλεκτικά το αντικείμενο των σπουδών, αλλά και προσέδωσε ένα σαφή δυναμισμό στην πορεία του. Επακολούθησε ως αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας και η μετονομασία του σε Τμήμα Γεωγραφίας. Η επιλογή αυτή ήλθε να στηρίξει και τις ευρωπαϊκές σχέσεις του τμήματος με την ένταξή του στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Ακαδημαϊκών Μονάδων (ECTS) στα πλαίσια του προγράμματος (ERASMUS/ SOCRATES).

Το πρόγραμμα σπουδών

Το πρόγραμμα προπτυχιακών σπουδών του Τμήματος ακολουθεί τις γενικές αρχές του Πίνακα 1. Γίνεται όμως προσπάθεια να ανανεώνεται κάθε χρόνο, επιδιώκοντας τη συγκρότηση ενός ευέλικτου συστήματος σπουδών, το οποίο να συγχρωτίζεται με τα οικονομικοκοινωνικά δρώμενα της χώρας και τις ευρύτερες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Η διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών είναι τετραετής (8 εξάμηνα). Για την απόκτηση του πτυχίου του γεωγράφου απαιτείται η επιτυχής ολοκλήρωση ενός αριθμού υποχρεωτικών μαθημάτων και μαθημάτων επιλογής, καθώς και η εκπόνηση πτυχιακής εργασίας. Η δομή του προγράμματος περιλαμβάνει τέσσερις βασικές ενότητες μαθημάτων: μαθήματα υποστήριξης (Κοινωνιολογία, Μικροοικονομία, Μακροοικονομία, Απώδοση και Αποτύπωση Χώρου, Αγγλικά), μαθήματα Ανθρωπογεωγραφίας (Σύγχρονη Ανθρωπογεωγραφία, Ιστορία της Γεωγραφίας, Κοινωνική Γεωγραφία, Οικονομική Γεωγραφία, Αστική Γεωγραφία, Πληθυσμιακή Γεωγραφία, Πολιτισμική Γεωγραφία, Πολιτική Γεωγραφία, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Χώρος), μαθήματα Φυσικής Γεωγραφίας (Φυσική Γεωγραφία Ι & ΙΙ, Περιβάλλον και Οικολογία, Ελληνικό και Μεσογειακό Περιβάλλον, Φυσικές Καταστροφές), μαθήματα δεξιοτήτων (Εισαγωγή στους Η/Υ στη Γεωγραφία, Εισα-

γωγή στη Χαρτογραφία, ΣΓΠ: Εισαγωγή, ΣΓΠ: Εφαρμογές, Θεματική Χαρτογραφία), μαθήματα μεθόδων, τεχνικών και σχεδιασμού (Εισαγωγή στην Κοινωνική Στατιστική, Πολυμεταβλητή Ανάλυση, Χωρική Στατιστική Ι, Χωρική Στατιστική ΙΙ, Σχεδιασμός Έρευνας στη Γεωγραφία, Εισαγωγή στο Σχεδιασμό του Χώρου, Θεσμοί Σχεδιασμού και Πολιτική Γης, Περιφερειακή Ανάπτυξη και Σχεδιασμός, Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας) και, τέλος, ειδικά θέματα Γεωγραφίας (με ακρογωνιαίό λίθο την εκπόνηση πτυχιακής εργασίας).

Από το ακαδημαϊκό έτος 2001-2002 το Τμήμα Γεωγραφίας προσφέρει Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) υπό τον τίτλο «Γεωγραφία και Σχεδιασμός στην Ευρώπη και τη Μεσόγειο» (ΓΣΕΜ). Το ΠΜΣ απονέμει Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (ΜΔΕ) και Διδακτορικό Δίπλωμα (ΔΔ). Υπάρχουν επίσης περίπου 35 υποψήφιοι διδάκτορες οι οποίοι εκπονούν διατριβή με περισσότερους από 15 ερευνητές που συμμετέχουν σε ερευνητικά προγράμματα του Τμήματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα μέλη του Τμήματος Γεωγραφίας κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του έχουν αναπτύξει έντονη και πολυδιάστατη ερευνητική δραστηριότητα που καλύπτει ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων γεωγραφικού περιεχομένου.

Το Τμήμα διαθέτει δύο εργαστήρια για την υποστήριξη της διδασκαλίας και έρευνας: το Εργαστήριο Πληροφορικής και το Εργαστήριο Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών. Επιπλέον, το Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου συνεργάζεται με 14 ευρωπαϊκά Τμήματα Γεωγραφίας (ή άλλων συναφών περιοχών) στα πλαίσια του Προγράμματος ERASMUS/SOCRATES, ενώ μετέχει και στο Εντατικό Πρόγραμμα (Intensive Programme) που προσφέρεται κάθε χρόνο στους προπτυχιακούς σπουδαστές και λαμβάνει χώρα στην πόλη Αβέιρο της Πορτογαλίας. Επίσης το Τμήμα Γεωγραφίας είναι ιδρυτικό μέλος του Μεταπτυχιακού Διευρωπαϊκού Προγράμματος «European Module: European Regional Development Planning», που συντονίζει το Πανεπιστήμιο της Λιλ (Γαλλία). Τέλος, το Τμήμα μετέχει στο διατμηματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Σχεδιασμός, Διοίκηση και Πολιτική του Τουρισμού» καθώς και στο Πρόγραμμα Σπουδών Επιλογής «Περιβαλλοντική Χαρτογραφία» του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Μεγάλη έμφαση έχει επίσης δοθεί στη εναρμόνιση των δραστηριοτήτων του Τμήματος και των γνώσεων/δεξιοτήτων που αποκτούν οι σπουδαστές με την αγορά εργασίας. Για το σκοπό αυτόν το τμήμα λειτουργεί τη θερινή πρακτική άσκηση που επιτρέπει στους προπτυχιακούς φοιτητές του τμήματος να εργαστούν στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα αλλά και σε διάφορα ερευνητικά προγράμματα. Η πρακτική άσκηση, που ήδη διανύει το τρίτο έτος εφαρμογής και αναμφίβολα αποτελεί μια άκρως επιτυχημένη εμπειρία, ενισχύθηκε πρόσφατα με την αναβάθμισή της σε κατ' επιλογή μάθημα του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

Μελλοντικές προοπτικές

Παρ' όλες επομένως τις αντιξοότητες και τα προβλήματα που συνοδεύουν την εδραίωση ενός νέου εκπαιδευτικού αντικειμένου και επιστημονικής περιοχής –για τα δεδομένα της Ελλάδας– το τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου είναι πλέον μια πραγματικότητα. Ανεπιφύλακτα δε, από τη μέχρι τώρα πορεία του μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η λειτουργία του Τμήματος ήλθε να

καλύψει ένα μεγάλο κενό. Προβάλλει πάνω από όλα η εισαγωγή στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα της επαγγελματικής προοπτικής του γεωγράφου. Προοπτικές που συγχρωτίζεται με ζητήματα σχεδιασμού και προγραμματισμού του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (έρευνες αγοράς, έρευνες αγοράς εργασίας, μελέτες χωροθέτησης επιχειρήσεων, μελέτες κτηματαγοράς, διαχείριση ακινήτων και εγγείων αποθεμάτων, ανάπτυξη/εφαρμογές γεωγραφικών συστημάτων πληροφορικής και εφαρμογές τηλεπισκόπησης). Ο γεωγράφος έρχεται να διαμορφώσει νέα επιστημονικά πεδία, αλλά και να βελτιώσει ατέλειες που διέπουν εφαρμογές οι οποίες προέρχονται από διάφορες ειδικότητες επιστημών του χώρου, όπως για παράδειγμα η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία-χωροταξία, η περιφερειακή ανάπτυξη και η χαρτογραφία. Η κυριαρχία, για παράδειγμα, της αρχιτεκτονικής λογικής στην πολεοδομική-χωροταξική θεωρία και πράξη περιόρισε σαφώς το αντικείμενο και αποστέωσε την εν λόγω περιοχή από κρίσιμες οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους. Οι μελέτες σκοπιμότητας επενδύσεων, που εκπονούνται αποκλειστικά από οικονομολόγους, παρουσιάζουν σαφείς αδυναμίες όταν τίθεται ανάγκη εισαγωγής της χωρικής διάστασης. Επιπλέον, το αντικείμενο της θεματικής χαρτογραφίας περιορίζεται σημαντικά όταν αναπτύσσεται από επιστήμονες εξειδικευμένων περιοχών, όπως η Τοπογραφία και η Γεωλογία, που στερούνται της σφαιρικότητας των γνώσεων του γεωγράφου. Τα πρώτα δε δείγματα της απορρόφησης των αποφοίτων του Τμήματος Γεωγραφίας στην αγορά εργασίας είναι αρκετά αισιόδοξα.

Όλα τα προαναφερθέντα καταδεικνύουν μια σαφέστατη δυναμική, η οποία σε συνδυασμό με περισσότερο «ενδογενείς» εξελίξεις στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου (κατασκευή σύγχρονου κτηρίου, ανάπτυξη-επέκταση εργαστηρίων, δημιουργία μεταπτυχιακού προγράμματος, διεύρυνση των ερευνητικών πεδίων και διεύρυνση των διεθνών σχέσεων), αφήνουν πολλά περιθώρια ουσιαστικής προοπτικής τόσο για το ίδιο το Τμήμα όσο και για τις γεωγραφικές σπουδές στη χώρα.

Επίλογος

Επίκεντρο της παρουσίας αυτής ήταν η επιστήμη της Γεωγραφίας. Πιο συγκεκριμένα, βασικός σκοπός μας ήταν η προσέγγιση της Γεωγραφίας στα σύγχρονα ελληνικά δρώμενα. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε στο Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και ιδιαίτερα στο υπόβαθρο των ιδεών και στη δυναμική όπου στηρίχθηκε η ανάπτυξή του. Ως εκ τούτου, κρίθηκε απαραίτητο να εξεταστεί η ιστορική πορεία της Γεωγραφίας και των ιδεών που τη σφυρηλάτησαν. Επίσης εξετάστηκε η σύγχρονη Γεωγραφία σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη συνέχεια αναλύθηκε το Τμήμα Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, το πρόγραμμα σπουδών και οι μελλοντικές προοπτικές του.

Το πρώτο Τμήμα Γεωγραφίας στην Ελλάδα προέκυψε σε μια ιδιόμορφη συγκυρία και ως επιστέγασμα μιας ασυνεχούς και αποσπασματικής εξέλιξης της γεωγραφικής σκέψης και παιδείας στη χώρα. Η παρουσία του σίγουρα συνέβαλε στη συγκρότηση μιας συνοχής, αλλά και στη διαμόρφωση μιας νέας δυναμικής στο εν λόγω επιστημονικό πεδίο. Υπό αυτό το πρίσμα μια θετική πορεία ανάπτυξης έχει να κάνει με τη διατήρηση της δυναμικής αυτής και την εισαγωγή νέων καινοτόμων διαστάσεων. Εναπόκειται πλέον σε εμάς να την εξασφαλίσουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bartels, D. (1982), «Geography: Paradigmatic Change or Functional Recovery? A View from West Germany», στο: P. Gould and G. Olsson (eds.), *A Search for Common Ground*, London: Pion.
- Hartshorne, R. (1939), *The Nature of Geography*, Washington, DC: Association of American Geographers.
- Schaefer, F. K. (1953), «Exceptionalism in Geography: A Methodological Examination», *Annals, Association of American Geographers*, 43: 226-249.
- Taylor, P. (1985), «The Value of the Geographical Perspective», στο: R. J. Johnston (ed.), *The Future of Geography*, London: Methuen.